

O'QUVCHILARNING O'QISH KOMPETENSIYASINI RIVOJLANTIRISH JARAYONI

Eshonkulova Gulrux Yunusovna

Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti Toshkent, O'zbekiston

Email: gulroeshonqulova@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0009-7160-0760>

Annotatsiya. *Mazkur maqolada o'quvchilarning o'qish kompetensiyasini rivojlantirishning metodik asoslari, o'qish savodxonligini shakllantirish omillari hamda zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida o'qish tezligi, matnni tushunish, lug'at boyligini oshirish va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishning samarali usullari o'rganildi. Natijalar muntazam mutolaa, interfaol metodlar va matn bilan ishlash strategiyalari o'quvchilarning o'qish kompetensiyasini rivojlantirishda muhim omil ekanligini ko'rsatdi.*

Kalit so'zlar: *o'qish kompetensiyasi, o'qish savodxonligi, PIRLS, matnni tushunish, interfaol metodlar, mutolaa.*

Аннотация. *В статье рассматриваются методические основы развития читательской компетентности учащихся, факторы формирования читательской грамотности и значение современных педагогических технологий. В ходе исследования были изучены эффективные методы развития скорости чтения, понимания текста, словарного запаса и критического мышления. Результаты показали, что систематическое чтение, интерактивные методы и стратегии работы с текстом играют важную роль в развитии читательской компетентности учащихся.*

Ключевые слова: *читательская компетентность, читательская грамотность, PIRLS, понимание текста, интерактивные методы, чтение.*

Abstract. *This article examines the methodological foundations of developing pupils' reading proficiency, factors influencing reading literacy, and the importance of modern pedagogical technologies. The study investigates effective methods for improving reading fluency, comprehension, vocabulary development, and critical thinking skills. The findings indicate that regular reading practice, interactive teaching methods, and text-based strategies significantly contribute to the development of pupils' reading proficiency.*

Keywords: *reading proficiency, reading literacy, PIRLS, reading comprehension, interactive methods, reading culture.*

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida o'quvchilarning funksional savodxonligini rivojlantirish ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, o'qish savodxonligi barcha fanlarni muvaffaqiyatli o'zlashtirishning asosiy omili sifatida e'tirof etiladi. O'quvchi matnni qanchalik chuqur tushunsa, uning bilimlarni egallash va amaliyotda qo'llash imkoniyatlari shunchalik yuqori bo'ladi. Xalqaro baholash dasturlaridan biri bo'lgan PIRLS tadqiqotida o'qish savodxonligi o'quvchining yozma matnlarni tushunishi, ulardan foydalanishi hamda o'z maqsadlariga erishish uchun matn asosida fikr yurita olish qobiliyati sifatida talqin qilinadi (Mullis & Martin, 2019).

PIRLS 2021 baholash mezonlariga ko'ra, o'quvchilarning o'qish kompetensiyasi quyidagi jarayonlarni qamrab oladi:

- axborotni topish;
- xulosa chiqarish;
- matn mazmunini talqin qilish;
- matnni baholash va tanqidiy tahlil qilish.

Ushbu ko'nikmalar o'quvchilarning nafaqat o'qish savodxonligini, balki mustaqil fikrlash qobiliyatini ham rivojlantiradi.

O'zbekiston ta'lim tizimida ham xalqaro baholash dasturlariga tayyorgarlik ko'rish, o'quvchilarning o'qish savodxonligini rivojlantirish va mutolaa madaniyatini shakllantirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda pedagogik kuzatish, qiyosiy tahlil, ilmiy adabiyotlarni o'rganish hamda umumlashtirish metodlaridan foydalanildi.

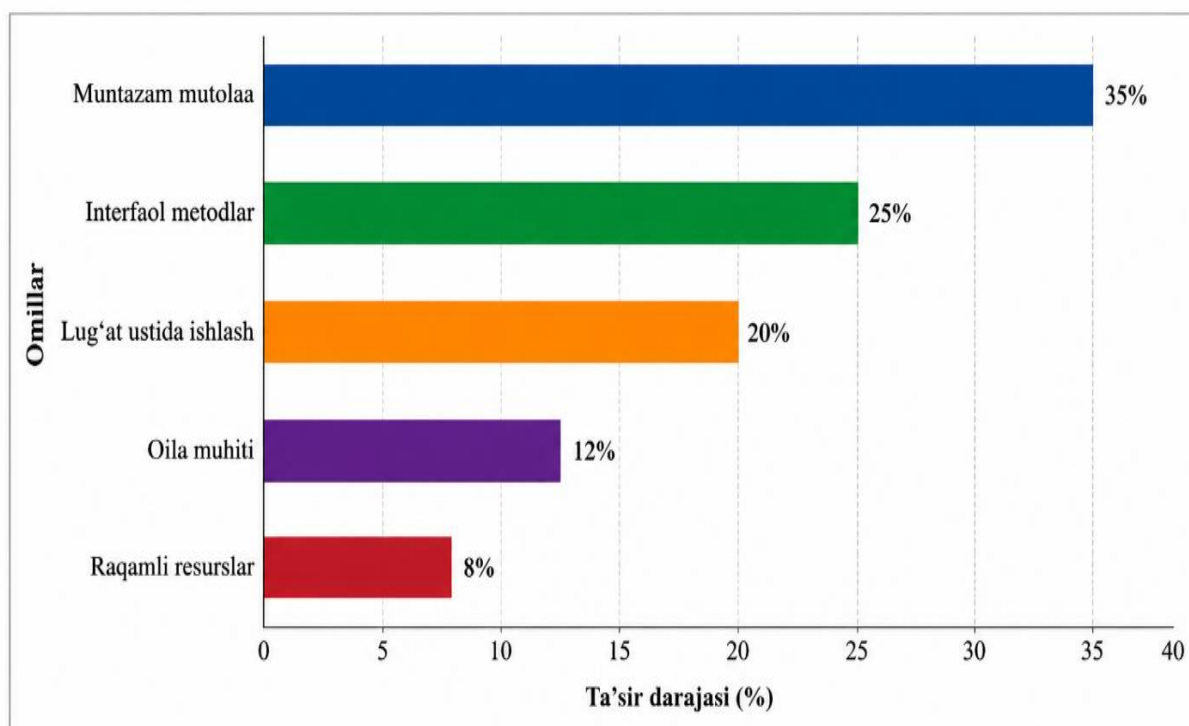
O'quvchilarning o'qish kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi mezonlar asosida o'rganildi:

Perfetti tomonidan ishlab chiqilgan “Lexical Quality Hypothesis” nazariyasiga ko‘ra, o‘quvchining matnni tushunishi so‘zlarning ma’nosini, talaffuzini va yozilishini qay darajada mukammal bilishiga bog‘liq. Leksik birliklarning sifati qanchalik yuqori bo‘lsa, matnni tushunish darajasi ham shunchalik yuqori bo‘ladi (Perfetti, 2007).

Perfetti va Stafura (2014) ham o‘qish savodxonligining asosiy omillaridan biri sifatida so‘z boyligi va semantik bilimlarni ko‘rsatadi. Ularning fikricha, lug‘at boyligi o‘quvchining matndan axborot olish va uni qayta ishlash imkoniyatlarini kengaytiradi.

Natijalar. Tadqiqot natijalari o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasiga bir nechta omillar sezilarli ta’sir ko‘rsatishini aniqladi:

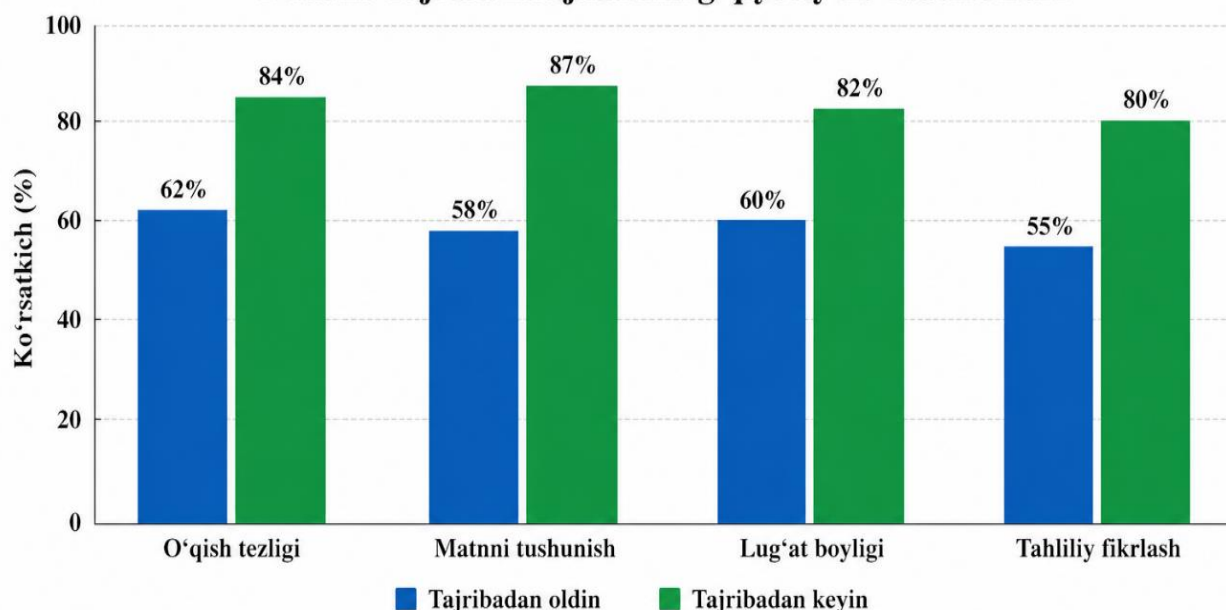

Rasm 1. O‘qish kompetensiyasiga ta’sir etuvchi omillar

1-rasmda o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasini rivojlantirishga ta’sir etuvchi omillar va ularning nisbiy ulushi ko‘rsatilgan. Natijalarga ko‘ra, muntazam mutolaa (35%) eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi omil hisoblanadi. Interfaol metodlar (25%) va lug‘at ustida ishlash (20%) ham muhim o‘rin tutadi. Oila muhiti (12%) va raqamli resurslar (8%) esa nisbatan kamroq, biroq baribir ahamiyatli omillar qatoriga kiradi.

Natijalarga ko‘ra, muntazam mutolaa o‘quvchilarning o‘qish kompetensiyasiga eng katta ta’sir ko‘rsatuvchi omil hisoblanadi. O‘quvchilar qancha ko‘p mutolaa qilsa, ularning lug‘at boyligi, matnni tushunish va tahlil qilish qobiliyati shunchalik rivojlanadi. Interfaol metodlar qo‘llanilgan darslarda esa o‘quvchilarning matn bilan ishlash faolligi oshgani kuzatildi.

2-rasm. Tajriba natijalarining qiyosiy ko'rsatkichlari

Rasm 2. Tajriba natijalarining qiyosiy ko'rsatkichlari

2-rasmda tajriba o'tkazilishidan oldin va keyingi natijalar taqqoslangan. Tajriba yakunida barcha ko'rsatkichlar bo'yicha sezilarli ijobiy o'sish kuzatildi. Xususan, o'qish tezligi 62% dan 84% ga, matnni tushunish 58% dan 87% ga, lug'at boyligi 60% dan 82% ga hamda tahliliy fikrlash 55% dan 80% ga oshgan. Bu natijalar qo'llanilgan metod va yondashuvlarning samaradorligini tasdiqlaydi.

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, tajriba yakunida barcha ko'rsatkichlar bo'yicha sezilarli ijobiy o'sish kuzatilgan.

Muhokama. PIRLS tadqiqotlari natijalari ham o'qish savodxonligini rivojlantirishda matn bilan faol ishlash muhim ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatadi. PIRLS baholash tizimida matnni tushunish, talqin qilish va baholash asosiy kompetensiyalar sifatida qayd etilgan.

Perfetti (2007) o'qish jarayonida leksik sifat va matnni tushunish o'rtasida bevosita bog'liqlik mavjudligini ta'kidlaydi. O'quvchi so'zlarni tez va aniq anglagan sari uning matn mazmunini tushunish darajasi ortadi.

Mahalliy metodist olim M. Mirqosimova o'quvchilarda adabiy tahlil ko'nikmalarini shakllantirish orqali mustaqil fikrlashni rivojlantirish mumkinligini qayd etadi (Mirqosimova, 2006).

Boshlang'ich ta'lim amaliyotida "Klaster", "INSERT", "Aqliy hujum", "BBB" metodlari matn bilan ishlash samaradorligini oshiradi. Ushbu metodlar o'quvchilarning fikrlash faolligini kuchaytirib, o'qishga bo'lgan qiziqishini rivojlantiradi.

Shuningdek, raqamli texnologiyalar va elektron kutubxonalardan foydalanish o'quvchilarning mustaqil mutolaa qilish imkoniyatlarini kengaytiradi. PIRLS 2021 dasturida ham raqamli o'qish kompetensiyalariga alohida e'tibor qaratilgan.

Xulosa. O'quvchilarning o'qish kompetensiyasini rivojlantirish murakkab va uzluksiz pedagogik jarayon hisoblanadi. Tadqiqot natijalari muntazam mutolaa, lug'at boyligini oshirish, interfaol metodlardan foydalanish hamda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish o'qish savodxonligini oshirishning muhim omillari ekanligini ko'rsatdi. PIRLS talablari asosida tashkil etilgan ta'lim jarayoni o'quvchilarning xalqaro baholash dasturlaridagi natijalarini yaxshilash bilan birga, ularning mustaqil fikrlash, axborotni tahlil qilish va amaliyotda qo'llash kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Perfetti, C. A. (2007). Reading Ability: Lexical Quality to Comprehension. *Scientific Studies of Reading*, 11(4), 357–383. <https://doi.org/10.1080/10888430701530730>
2. Perfetti, C. A., & Stafura, J. Z. (2014). Word Knowledge in a Theory of Reading Comprehension. *Scientific Studies of Reading*, 18(1), 22–37.
3. Mullis, I. V. S., & Martin, M. O. (Eds.). (2019). *PIRLS 2021 Assessment Frameworks*. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). 88 p.
4. Mullis, I. V. S., Martin, M. O., Kennedy, A. M., Trong, K. L., & Sainsbury, M. (2009). *PIRLS 2011 Assessment Framework*. Boston College.
5. Mirqosimova, M. (2006). *O'quvchilarda adabiy tahlil malakalarini shakllantirish va takomillashtirish asoslari*. Toshkent: Fan.
6. International Association for the Evaluation of Educational Achievement (IEA). (2024). *PIRLS 2026 Assessment Frameworks*. Amsterdam: IEA